

# HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.  
Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— per jaar, buitenland f 4,60 per jaar.  
Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.

## 'S MORGENS VROEG

"We hebben de mens ontdekt, we hebben de middelen, nu vangt de eigenlijke geschiedenis aan. We hebben nog alle kansen. Er is geen zekerheid, maar er ook geen reden om te wanhopen. De dag ligt voor ons. Het is pas 's morgens vroeg."

We citeren hier enkele zinnen uit de pas verschenen brochure van de voorzitter van het Humanistisch Verbond, Dr. J. P. van Praag. Het is een bundel van zes toespraken, enkele maanden geleden voor de VARA-microfoon uitgesproken en thans onder de titel „De dag ligt nog voor ons" by het H.V. voor de luttele prijs van 35 cent uitgegeven.

Het geschrift draagt de ondertitel „Schets van een humanistisch wereldbeeld" en het is een boeiend stuk geworden, dat zich vlot laat lezen, maar zoveel te overdenken geeft, dat er stof genoeg in zit, om in kleine groepen er uitvoerig over te praten. Aan een dergelijk geschrift was in humanistische kring ongetwijfeld een dringende behoefte, vooral in een tijd waarin de kranten ons elke dag de verovering van de ruimte door de mens voorspiegelen.

Als voorname verdienste zien we de geslaagde poging om de gewone lezer in eenvoudige taal begrip bij te brengen voor de weten-

schappelijke vorderingen en de veranderingen die het beeld van de wereld daarbij heeft ondergaan. Maar als men denkt hier met een populair geschrift over het ontstaan van het heelal en de ontwikkeling van het leven te maken te hebben, vergist men zich. Dat soort boekjes zijn er in toenemende mate, en het lag niet op de weg van de schrijver het aantal nog met een te vermeerderen. Hier gaat het om aan te geven, wat het humanisme denkt over de plaats van de mens, over zijn afkomst en toekomst, maar vooral over zijn taak. Daardoor is het geworden tot een waarlijk indrukwekkend pleidooi tot het aanvaarden van onze menselijke verantwoordelijkheid. Voor humanisten bevat het mischien geen nieuws in deze zin, dat de ontwikkelde gedachten ons maar al te zeer vertrouwd zijn. Maar de wetenschappelijke fundering en de visie op de plaats van de mens, op deze indringende wijze geschreven, maken dit kleine geschrift tot één van de beste uitgaven, door het Humanistisch Verbond verzorgd. En dat er belangstelling voor bestaat, niet alleen in eigen kring, is ook gebleken uit een uitvoerige bespreking in de bladen van de „De Gelderlander Pers" (R.K.). Waarmee we maar zeggen willen, dat zeker de lezers van dit blad zich zelf te kort doen als ze deze brochure ongelezen laten.

### **wilt u ons helpen?**

Het einde van het jaar geeft de administratie altijd weer een grote hoeveelheid extra werk doordat de inning van de abonnementsgelden voor het jaar 1960 weer voor de deur staat. U kunt ons veel werk besparen door het verschuldigde bedrag voor 1960, t.w. f 4,— zo spoedig mogelijk op onze postrekening nr. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring over te schrijven.

Voor uw medewerking bij voorbaat onze hartelijke dank.

Administratie.

**een uitzending voor de vara-microfoon van zondag 20 december 1959**



## UIT HUMANISTISCH OOGPUNT

De wereld waarin we leven, is bezig één te worden. Het feit bestaat en heeft invloed, zelfs op de velen die dit feit onvoldoende erkennen. De wereld wordt één, niet omdat wij het zo graag willen, maar doordat de moderne techniek de afstanden tussen de verschillende mensengroepen heeft ingekort of opgeheven. Ontelbare eeuwen lang heeft de mens geen ander middel gehad om zich snel te verplaatsen dan het paard. Het was een sierlijk en veelszins bruikbaar middel. Alexander de Grote en Julius Caesar hebben er wereldrijken mee veroverd, oosterse en ook westelijke staten hebben er postdiensten mee georganiseerd die bewonderenswaardig zijn. Maar wat is een paard in vergelijking met een trein of een auto? Eeuwenlang heeft de mens geen ander middel gehad om de zee te bevaren dan een uitgeholde boomstam of een vlot van saamgebonden balken, en dan, heel laat in zijn geschiedenis, een zeilboot als van de Vikingen of een statig negentiende-eeuws fregat. Het was een sierlijk en veelszins bruikbaar middel. Columbus heeft het ermee gedaán, en Willem Barentsz. Het grote koloniale gebied van Holland in Azië, in Afrika en een tijdlang in Amerika kon enkel bestaan bij de gratie van het zeilschip. Maar wat is zo'n fregat in vergelijking met een stoomboot, een motorboot, wat in vergelijking met een vliegtuig? Toen Multatuli in het midden van de vorige eeuw naar en van Java reisde, duurde de tocht rondom de Kaap op z'n kortst een maand of drie. Het is later een kwestie van weken, nog later van dagen geworden, en tenslotte van uren.

Het moderne verkeer heeft de afstanden opgeheven door de benodigde tijd te verkorten. Dat is een uiterst belangrijke factor, omdat de mens nu eenmaal over geen meerdere tijd beschikt dan die van zijn eigen leven; en deze was en is beperkt. Maar een tweede, zeker niet minder belangrijke factor is geweest, dat de techniek de verplaatsing van de mens heeft mogelijk gemaakt voor minder geld en daardoor op veel groter schaal. Dat betreft iedere afstand. Het aantal mensen dat nooit zijn geboortestreek heeft verlaten, was vóór 1800 een overgrote meerderheid. Tegenwoordig is er in Europa een verdwijnend klein percentage van deze honkvaste lieden. Het reizen, hetzij uit maatschappelijke noodzaak, hetzij voor ontspanning en genoegen, is een massaverschijnsel geworden, binnenslands, buitenslands. De gevolgen daarvan zijn onmiskenbaar. De mens komt op deze wijze in contact met anderslevenden en andersdenkenden, in streken en landen en werelddelen, waar deze anderen de meerderheid vormen. Natuurlijk kan men zich wel veroorloven er ook dan zo'n beetje meewarig om te grinneken; dat doen wij Nederlanders nu eenmaal graag. De hebbelikheden en onhebbelikheden van een vreemd volk zijn voor ons altijd ietwat komiek. Het is een goedkoop genoegen, en het is er dan ook naar. Maar het is gedoemd te verdwijnen, nu men in zo groten getale op reis gaat. Niemand immers is bij machte het vreemde in het vreemde land-zelf wezenlijk af te wijzen. Het is er, het beheerst daar de levensverhoudingen, men moet het aanvaar-

den, men moet er zich wel bij aanpassen.

Toen ik jong was, kwam in het dorp waar ik woonde eens een Chinees. Een doodgewone, doodarme Chinees die als marskramer zijn schamele kostje bijeen scharrelde door te leuren met oosterse snuisterijen. Het enige wat ik me daar nog van herinner, is een veelkleurige japanse lampion. Hij kwam dus om iets te verkopen, maar de boerendorpsjeugd, die nooit eerder zo'n Chinees had gezien, heeft hem z'n kans niet gegeven. Hoeveel we met elkaar hebben stuk gemaakt, weet ik niet meer, misschien toch wel weinig; naar ik weet zeker dat we de volle lading van dorpse scheldwoorden over hem hebben uitgestort. Ik troost me nu enigszins met de illusie, dat hij ze niet zal hebben verstaan. Het is een gewoon verschijnsel bij de mens, dat hij veracht wat hij niet kent. Dat kón ook, zo lang het onbekende slechts af en toe, bij uitzondering, doordrong in zijn gevestigde wereld. Het is onprettig gestoord te worden in de normale gang van zaken. Men heeft zo z'n eigen zekerheden, nederlandse of duitse, russische of amerikaanse, roomse of rode, en al die zekerheden zijn des te zekerder naarmate ze méér als vanzelfsprekend zijn aanvaard en minder door kritiek en twijfel getoetst. Alles wat zulke vanzelfsprekende zekerheden van collectief karakter schokt, is „shocking”, dat wil zeggen: onfatsoenlijk, verachtelijk, laakbaar. Dat gold zo goed voor de kledij als voor de gelaatskleur, zo goed voor spijzen als voor overtuigingen. En als ik zeg: „dat gold” bedoel ik uiteraard: dat geldt vandaag meestal nóg. En toch is er iets heel wezenlijks veranderd, vooral ook doordat de moderne techniek ons nog op een andere manier van dienst is geweest.

Eeuwenlang heeft de mens geen afbeeldingen gekend van de zichtbare werkelijkheid, dan die zijn meest begaafde soortgenoten konden vervaardigen, op z'n best dus maar enkele telbare exemplaren. Maar de druktechnieken eerst, de fotografie, de film, de kleurenreproducties later, hebben een onafzienbare hoeveelheid betrouwbare gegevens binnen het bereik van iedereen gebracht. Men behoeft eigenlijk niet zelf meer op reis te gaan om een indruk te krijgen van een andere natuur of een vreemde samenleving. In documentaire films en bewonderenswaardige platenboeken is een wereld voor ons bereikbaar, en dat in nog minder tijd dan zelfs per vliegtuig. Wie zich niet opzettelijk afsluit, komt in krant, tijdschrift, bioscoop en boek het andere, het vreemde voortdurend tegen. Dat betekent een voortdurende bedreiging van onze onkritisch opgedane zekerheden. Het vanzelfsprekende immers kan enkel bestaan binnen een afgesloten gemeenschap. Maar onze tijd betekent het einde van ieder isolement, en daarmee tevens het einde van een eeuwenlang tijdvak van de cultuurgeschiedenis. De grotere en de kleinere beschavingen van de mensheid met de daarbij behorende godsdiensten, hebben allemaal in de letterlijkste zin een vaste plaats gehad, een bepaald stuk grond waar ze ontstaan zijn. Babylonië, Egypte, India, Palestina, Griekenland, China, maar ook de Azteken in het Amerika van vóór Columbus, ook de



afrikaanse negerstammen of de polynesische inboorlingen nu, ze hebben allemaal méér dan een geografische of etnologische betekenis. Ze zijn behalve de naam van een land of volk, ook de naam van een beschaving, en in die beschaving is de godsdienst een factor van belang. Op een ontelbaar aantal plaatsen, los van elkaar, is de mens zich bewust geworden van zijn kleinheid, zijn weerloosheid, zijn afhankelijkheid. Hij heeft altijd en overal geleefd temidden van dingen die hij niet begreep en die zich volledig aan zijn macht onttrokken: zon en maan, de wisseling van de seizoenen, het oerwoud, de vuurspuwende berg, de zee. Het is altijd bedreigd geweest door krachten buiten hem, die zijn kracht verre te boven gingen: stormen, vloedgolven, bosbranden, aardbevingen, wilde dieren — of verontrustender nog: door factoren in hemzelf: honger, dorst, moeheid, ziekte, pijn, verminking, ouderdom, dood, en bovenal de felle driften van agressie en seksualiteit. Hij heeft altijd gezocht naar middelen om zich tegen de bedreigingen te beschermen, en zich met het vreemde, ondoorgrondelijke ietwat vertrouwd te maken. Zijn angst en zijn hoop, zijn ellende en zijn schepingswil werden tot vorm in de godenbeelden die hij formeerde, godinnebeelden niet minder, of beelden van demonen. Want heel de reeks van tegenstrijdige oergevoelens is aanwezig.

Toen de christelijke ontdekkingsreizigers omstreeks 1500 de oude Amerikaanse culturen te zien kregen, hebben ze die zo goed mogelijk vernietigd. Het bijgeloof mocht niet in stand blijven. Het is in Afrika, in Azië aanvankelijk niet heel anders gegaan. Maar de wereld was te rijk aan reeds gevestigde grote, onoverwinlijke cultuurgebieden, te rijk ook aan ondoorzochte uithoeken en binnenlanden, dan dat Europa in staat is geweest alles te dwingen naar zijn eigen levensbesef. Verwondering om het vreemde is bij uitzonderlijke reizigers ook wel eens overgegaan in bewondering voor het vreemde. In persoonlijke collecties eerst, in musea later zijn gebruiksvoorwerpen, sieraden, kunstwerken en godenbeelden van tientallen volken bijeengebracht. Wie in Parijs komt, mag niet verzuimen een bezoek te brengen aan het „Musée de l'homme”, gevestigd in het Palais Chaillot. Het is één van de alleraardigste musea ter wereld, waar men een indrukwekkende rijkdom aan voorwerpen uit alle tijden en alle werelddelen tentoonstelt met een indrukwekkende overzichtelijkheid. Maar als u niet toevallig naar Parijs gaat, en wat zou u er eigenlijk ook te maken hebben, dan kunt u toch een vergelijkbare indruk opdoen, rustig thuis in deze even donkere als feestelijke dagen van Kerstmis en Nieuwjaar. Er is namelijk juist dezer dagen in ons land een prachtig boek verschenen, dat in beknopte vorm een eender doel beoogt en bereikt, als de kostbare collecties van het „Musée de l'homme”. Het is een groot platenboek, getiteld: *De mens en zijn goden*, en samengesteld door Dr. F. Sierksma, docent in de psychologie van de godsdienst en de geschiedenis der primitieve godsdiensten aan de universiteit te Leiden. Hij heeft uiteraard meer gedaan dan een treffende verzameling treffende platen bijeen te brengen; hij heeft ook een kundige inleiding geschreven, en bij iedere plaat

nog weer afzonderlijk en uitvoerig uitleg gegeven. Het meest voor de hand liggende systeem van ordening, namelijk naar de verschillende godsdiensten apart, is hier welbewust vermeden terwille van een groepering, die de gelijksoortige of verwante elementen uit soms ver uiteenlopende culturen naast elkander plaatst. Het resultaat is niet enkel verrassend, het is rondt schokkend en ontroerend. Staande tegenover deze oude en nieuwe, vreemde en eigene menselijke verbeeldingen, ziet men niet enkel dat het de mens was die zich zijn goden schiep, maar men voelt eveneens waaróm hij dat moest doen. „Wij geloven niet, wij vrezen”, zei de Eskimo als typering van zijn godsdienst, en met het afschrikwekkende Eskimo-masker voor ogen weten wij hoe raak zo'n typering wel is. Want dit masker is een bleek en rood dodenmasker, dat in lijn en kleur en surrealistische vormgeving de levensgevaarlijke dreiging van de ijswereld suggereert, waar het bestaan van de Eskimo's zich afspeelt. De overweldigende rijkdom aan details in de beelden uit India, is enkel denkbaar in een streek waar een geheel andere plantengroei, een geheel andere dierenwereld, en geheel andere levensomstandigheden de menselijke mogelijkheden hebben bepaald, en ook aan de menselijke hartstochten geheel andere uitingskansen hebben gegeven. Zo kan men dóór gaan, totdat men nadert tot de onafwendbare conclusie, dat er in de veelheid en verscheidenheid van deze godenbeelden heel wat menselijks te zien valt, en niets bovenmenselijks. Het is een conclusie, die Dr. Sierksma in ronde woorden aan het slot van zijn inleiding formuleert, als hij de vernietigende stier in Picasso's befaamde schilderij „Guernica” het laatste godenbeeld van Europa noemt, het beeld van een duivel uiteraard, symbool van onmenselijkheid en duisternis. „Europa heeft van zijn christelijke erfenis weinig meer behouden dan de mens en zijn duivel”, meent Sierksma. „Maar of men nu in de cultuurgeschiedenis de mens en zijn god dan wel de mens en zijn duivel ontmoet, altijd is er sprake van de mens en zijn spiegelbeeld.”

Het komt mij voor, dat juist Picasso's schilderij de grenzen te buiten gaat van het materiaal dat overigens zo zeer als eenheid fungeert. Vrijwel al de overige beelden, maskers, schilderijen of wat het maar wezen moge, zijn de uitdrukking van een collectiviteit, en het anonieme van de individuele maker, die er in de meeste gevallen wel geweest moet zijn, duidt daar ook op. De maker, beeldhouwer, bouwmeester, schilder of wie dan ook, was niet anders dan de beoogde vertegenwoordiger van de groep. Zó kan men geen enkel modern europees kunstenaar meer zien, zomin Picasso als Zadkine of Moore. Van de maskers en godenbeelden uit allerlei culturen kan men tientallen exemplaren aanwijzen, naar ons besef uiteraard meer of minder geslaagd, meer of minder verzorgd, meer of minder sprekend tot ons gemoed: maar naast Picasso's *Guernica* kan men geen reeks van verwante verbeeldingen stellen, waarin de stier-duivel aanwezig zou zijn als de incarnatie van ons eigen westerse, enkel nog tot de schepping van het kwaad capabele wezen. Veeleer ligt de waarheid ergens anders, dat het Westen, evenals het Oosten tot de schepping van geen enkel godenbeeld of duivelsbeeld meer



# DOM

Van drie hoogleraren weet ik, dat zij een detectiveroman hebben geschreven. Wellicht zijn er meer, maar van drie weet ik het. Het zijn twee historici en een slavist. Toegegeven moet worden, dat het min of meer tot hun vak behoort om te gaan met lijken en te speuren naar de dader. Maar toch ik acht het verheugend, dat de hooggeleerden er toe zijn gekomen de pen op papier te zetten anders dan om het leven van Julius Caesar te onthuteren, de heldendaden van wijlen Ondaatje te beschrijven of ons in te wijden in de geheimen van de ablatief in het Bjelo-Russisch.

Mijn verheugen is een der gevolgen van een verkeerde opvoeding. In het rationalistisch milieu, waarin ik ben opgegroeid werd een overdreven betekenis toegekend aan het kunnen opdreunen van jaartallen en aan een grondige kaartkennis. Wie daarenboven nog vlot wist om te gaan met de „dt”, de „dd” en „tt” en de „ei” en „ij” juist kon plaatsen, gold als een geleerd man. Dit leidde tot een waardering van het onderwijzersambt, waaraan de Nederlandse regering nooit is toegekomen. Maar het heeft tevens mijn wereldbeeld (en dat van menig onderwijzer) danig geschaad. En latere, soms bittere, ervaringen hebben de associatie schoolmeester-knap nooit geheel kunnen uitwissen.

Was nu de meester al van een verblindende geleerdheid, hoe moest dan de meester van de meester er wel niet uitzien. En een professor was de meester van de meester van de meester, dus een meester in de derde macht. Daarbij hield alles op. In onze gedachten moest een professor in de geschiedenis niet alleen alle jaartallen kennen, maar zelfs de dagen en de uren, waarop koninkrijken waren opgericht of gevallen. Dat zo'n man ooit tijd zou hebben tot een menselijke bezigheid, leek geheel uitgesloten.

Sindsdien heb ik wel eens professoren een kwartier lang horen uitweiden over de kwaliteit hout, waarvan de beste pijpekoppen worden gesneden en over de moeilijkheden van het varen met kieljachtjes door de Biesbos. Zij bleken goed op de hoogte van de avonturen van Tom Poes en Heer Bommel. En nu blijkt, dat zij ook detectiveverhalen lezen en ze zelfs schrijven. Nu wil ik het schrijven van detectiveverhalen niet onderschatten, maar het lijkt mij toch meer een vorm van huisvlucht dan van intelligentie. En

het lezen er van is één van die vormen van domme ontspanning, die ik mezelf graag vergeef, maar die ik een professor toch niet had toegedacht.

Ik ben blij, dat ik me weer heb vergist. Want het wordt, geloof ik, hoog tijd, dat na „De lof der zotheid” ook de lof van de domheid geschreven wordt. Want met het voortschrijden van de gelijke kansen worden alle mensen steeds knapper met het gevolg, dat het gezelschapsleven een ondraaglijke inspanning vergt.

Ging men vroeger op verjaarsvisite of zomaar even aan bij een goede kennis, dan sprak men over koetjes en kalfjes, over het weer en over de verlovings van een gemeenschappelijke vriendin. Thans spreekt men over de kunstmatige inseminatie, de wet van Buys Ballot en de bevolkingsdruk. En niet zelden word ik gedwongen de problematiek van de non-figuratieve kunst te behandelen, terwijl ik alleen maar een peer wil eten.

Dit loopt op den duur natuurlijk fout. Dat houdt geen sterveling uit. De bovenbedoelde professor van de pijpekop, kwam pas aan zijn interessante onderwerp toe, nadat hij een uur lang had zitten filosoferen over de buitendarieven, die „De Zes” hadden ingesteld voor palmolie of iets dergelijks. Nu had deze man dus nog een uitlaat in zijn pijpekop, maar menigeen heeft zelfs dat niet.

Het gevolg is, dat de wereld steeds moeilijker, vervelender en kleurlozer wordt. Men durft eenvoudig niet meer bekennen, dat men een uurtje naar de radio heeft geluisterd of een spelletje patience heeft gespeeld. Je mag wel stilstaan, maar dan moet je een gezicht trekken of je nadenkt. Gewoon dommelen of in je oor peuteren mag niet. Over gemeenschappelijke vrienden roddelen is er niet meer bij, als daaraan geen grondige psychologische analyse wordt verbonden.

Neen, het is een zaak van geestelijke volksgezondheid, dat iedereen gedurende een zeker aantal uren 's weeks zich onthoudt van elke geestelke inspanning. Wellicht krijgen wij daarvoor de tijd, als de vijfdaagse werkweek algemeen wordt ingevoerd. Bij wijze van overgang zal het misschien nodig zijn een verplichte niet-werkdag in te voeren. Maar als gij, lezer, eenmaal weet hoe prettig het is dom te zijn, dan wilt gij niet liever.

H. H.

vervolg van pag. 3

in staat is. Niet, omdat in de bestaande goden- en duivelsbeelden iedere mensenziel zijn eigen verlangens en vrezen voldoende verwezenlijkt weet; niet ook, omdat de mensheid de bovenmenselijke realiteit van enige godheid algemeen en onbetwist zou erkennen en aanvaarden; maar veeleer om de eenvoudige reden dat de menselijke zelfkennis, zelfkritiek en zelfontleding ertoe geleid hebben, dat hij de verwarrende driften in hem niet langer naar buiten projecteert als in de vroegere godsdiensten geschiedde, en eveneens om deze tweede, eenvoudige reden, of liever door deze tweede eenvoudige oorzaak, dat de buitenwereld waarin de moderne mensheid leeft dank zij zijn techniek in de meeste opzichten de verschrikkingen heeft

verloren, waar de primitieve mens zich door bedreigd wist. Maar in beide opzichten zijn wij toch minder ver, dan velen menen. Zelfkennis is nog geen zelfbeheersing: psychologie en psycho-analyse garanderen nog geen heilstaat; en zelfs raketten naar de maan veranderen niets aan het feit, dat de aarde en de mens maar verdwijnend kleine stofjes zijn in een onmetelijk heelal, en dat het menselijke aardse leven niet méér is dan een verdwijnend klein stukje tijd tussen niets en dood. Zo lang dat zo is, kan ook de modernste westerse mens de godenbeelden van het Oosten en van de oertijd niet aanschouwen zonder deemoedig te delen in de veelsortige gevoelens, waaruit ze zijn ontstaan.

G. STUIVELING